

TÖRÖK ENIKŐ

*A földadórendező bizottmányok által használt országtérképek**

Ferenc József az 1849. október 20-án kiadott pátenssel rendelte el az állandó katasztert, illetve az állandó kataszter kidolgozásáig bevezetendő ideiglenes földadórendszert. Az utóbbit az 1850. március 4-i pátens újból megerősítette. A március 22-i pénzügyminiszteri rendelet pedig a bécsi földadó-kataszteri („telekadó-sorozati”) főigazgatóság (Generaldirektion des Grundsteuerkatasters) felállításáról határozott, amely április 1-jén kezdte meg működését.¹

Magyarországon a közigazgatási beosztásnak megfelelően öt adókerületet (Steuer-distrikt) hoztak létre: a pozsonyi, a kassai, a soproni, a pest-budai és a nagyváradai adókerületet. A magyarországi adókerületek kataszteri ügyeit az adókerületi bizottmányok (Steuerdistriktskommission) irányították. Erdélyben, valamint a Szerb Vajdaságban és a Temesi Bánságban egy-egy tartományi adóbizottmányt (Steuerlandeskommission) állítottak fel Nagyszeben és Temesvár központtal. A kerületi és a tartományi bizottmányok a bécsi földadó-kaszteri főigazgatóságnak voltak alárendelve.

A hivatalnokok már a kezdeteknél is igényelték a térképeket az adókerületek, becslőfelügyelőségek (Schätzungsinspektorat) és becslőjárások (Schätzungsbezirk) kialakításához, a munka megszervezéséhez és ellenőrzéséhez. Ludwig von Wohlgemuth (1788–1851), Erdély katonai és polgári kormányzója április 5-én Erdély nyomtatott térképének 2. javított kiadását küldte fel Bécsbe, amelyen kézírással jelölték az aktuális adóigazgatási beosztást, színekkel különböztették meg az adókerületeket: a rettegi, a kolozsvári, a gyulafehérvári, a székelyudvarhelyi, a fogarasi és a nagyszebeni kerületeket.² A térképet Steinhausen Tivadar (†1877) jelentette meg Nagyszebenben 1849-ben, aki 1842 és 1877 között nyomdát és kiadót üzemeltetett a szász városban, miután megvásárolta ifj. Hochmeister Márton (1767–1837) üzletét. A térképet először 1844-ben adta ki Steinhausen.

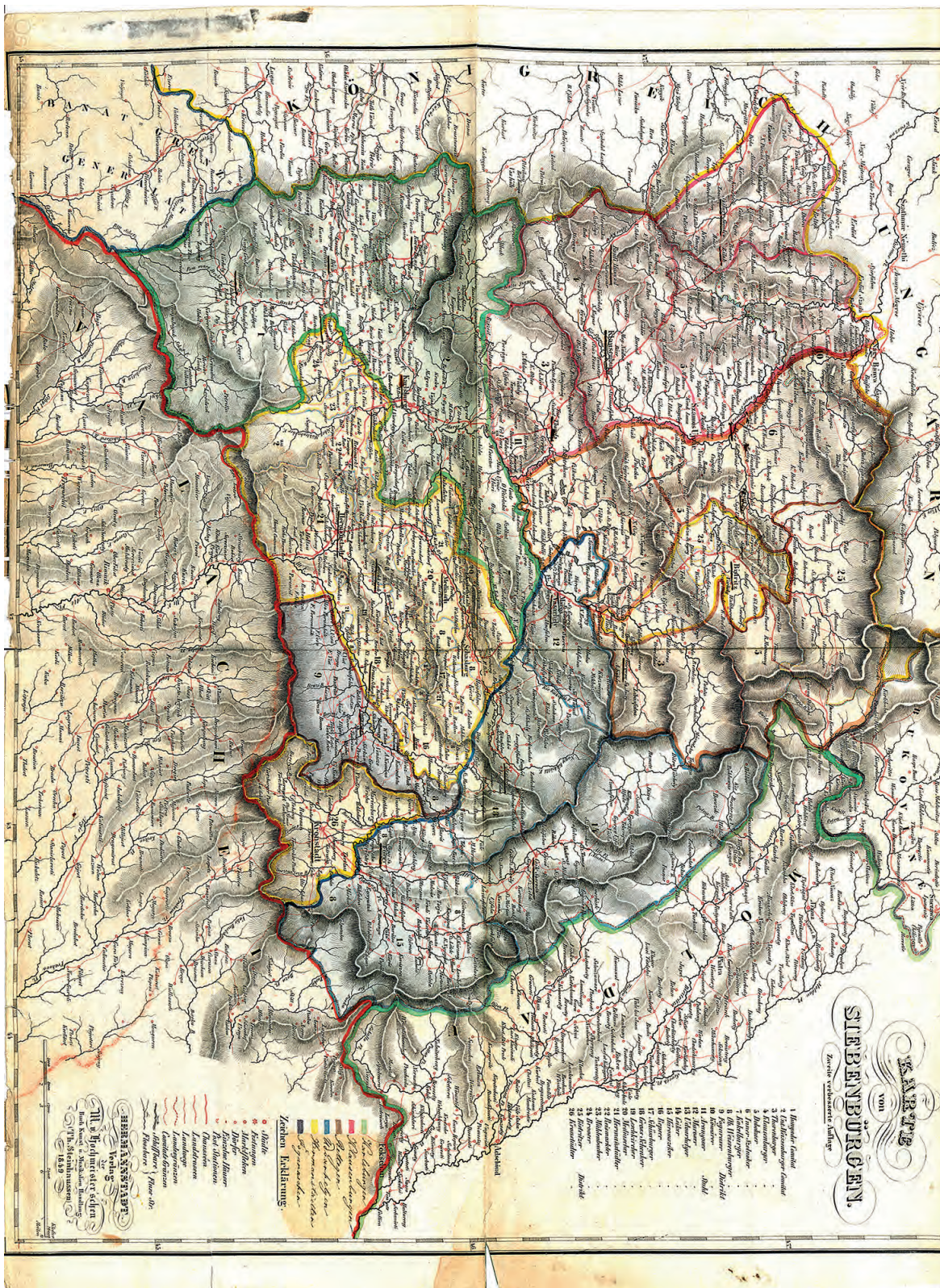
Mivel a Hochmeister kiadó neve is szerepel mind a két kiadáson, feltételezhető, hogy egy Hochmeister-térkép alapján készült.³

* A bécsi kutatásaimat (2015) a Klebelsberg Kunó-ösztöndíj támogatásával, katasztertörténeti kutatásaimat 2013–2015-ben az OTKA K 105 886 projekt keretében végeztem. Ezúton is köszönöm Oross András, a bécsi magyar levéltári delegátusnak a kutatásban nyújtott segítségét.

1 Kaiserliches Patent vom 20. October 1849, über die Einführung des Grundsteuer-Katasters in Ungarn und die Festsetzung eines Grundsteuer-Provisoriums bis zur Vollendung des stabilen Katasters. és Kaiserliches Patent vom 20. October 1849, über die Einführung des Grundsteuer-Katasters in Siebenbürgen und die Festsetzung eines Grundsteuer-Provisoriums bis zur Vollendung des stabilen Katasters. *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich (= RGB)*, Jahrgang 1849 (1850) 769–772.; TUZA CSILLA: Az 1849. évi császári pátens a földadókataszter bevezetéséről. *Catastrum*, 1. (2015) 4:2–4.; Kaiserliches Patent vom 20. October 1849, über die Einführung des Grundsteuer-Katasters in Siebenbürgen und die Festsetzung eines Grundsteuer-Provisoriums bis zur Vollendung des stabilen Katasters. *RGB*, (1850) 661–664.; 1850-diki március 4-kén kelt császári nyiltparancs, mellyel Magyar-, Horvát-, Tótországban a Tenger mellékellet egyetemben, Erdélyben, a Szerb vajdaság és a temesi bánságban telekadó-ideigleneg hozatik be. Kaiserliches Patent, womit in Ungarn, Croatien, Slavonien sammt dem Küstenlande, Siebenbürgen, der serbischen Woiwodschaft und dem Temeser Banate ein Grundsteuer-Provisorium eingeführt wird. *Magyar koronaországot illető országos törvény- és kormánylap*, VIII. (1850) 80–84.; Erlaß des Finanzministers, womit die Errichtung einer General-Direction des Katasters für die Grundbesteuerung in allen Kronländern des Kaiserstaates kundgemacht und vom 1. April 1850 an in Wirksamkeit gesetzt wird. *RGB*, (1850) 681.

2 *Karte von Siebenbürgen*. 2., jav. kiad. Hermannstadt, 1849; Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA), Finanz- und Hofkammerarchiv (= FHKA) Neue Hofkammer und Finanzministerium (= NHK) Katasterabt. Akten 294. 113/1850.

3 SENNOWITZ ADOLF: A két Hochmeister. *Magyar könyvkereskedők évkönyve*, 8. (1897) IV–XLVIII.; NOVÁK LÁSZLÓ: *A nyomdászati története*. Bp., 1927–1929. 5. kv. 68. A két kiadóról és nyomdáról l. még a Clavis Typographorum Regionis Carpathicae című adatbázist: http://typographia.oszk.hu/html_clavis/hun/nyito.htm (2016.03.18.) Id. Hochmeister Márton (1740–1789)

■ Erdély 1849. évi térképe (ŐsIA, FHKÁ NHK Kataksterabt. Akten 294. 113/1850.)

A kerületi és tartományi bizottmányok mellé kinevezett főmérnökök (Obergeometer) is szükségesnek tartották térképek beszerzését a munka megszervezéséhez. Josef Gsund – aki augusztus közepén érkezett Morvaországból új szolgálati helyére, Pozsonyba – szeptember közepére egy Magyarország-úttérképen ábrázolta az adókerületében lévő felügyelőségeket és becselőjárásokat, októberben pedig újból megvásárolta Magyarország úttérképét. A pozsonyi földadórendező bizottmányon kívül október végén a kassai is kérte Magyarország-úttérképét a főigazgatótól.⁴

A főigazgatóság ennek hatására október végén kezdeményezte Magyarország és Erdély – Generalquartiermeisterstab által készített – kilenc-, illetve kétszelvényes, 1:432 000 méretarányú (1 Zoll/hüvelyk = 6000 Klafter/öl), nyomtatott úttérképeinek beszerzését. A főmérnökök tevékenységét szabályozó, július 24-én kelt *Amtsinstruction für Obergeometer* 19. §-a ugyanis előírta, hogy munkajelentéseikben térképen (Übersichtskarte) szemléltessék a felmérés állását és előrehaladását, és ehhez kellett a nyomtatott úttérképek mint alaptérképek, mert más erre alkalmas térkép nem állt rendelkezésre. November elején a Lithographisches Institut des Katasters megvásárolta az úttérképeket és továbbította a főigazgatóságnak, majd a vonatkozó szelvényeket megküldték a kerületi és tartományi földadórendező bi-

zottmányoknak. Az 1850-es évek első felében beküldött munkajelentésekhez ha csatoltak is térképet, azokat az ügyiratokból kiemelték vagy visszaküldték az adóbizottmányoknak. 1851-ben is több ügyirat tárgya az úttérképek beszerzése.⁵

Az adóbizottmányok azonban nem elégedtek meg ezekkel a térképekkel: igény volt Lipszky János és Schedius Lajos országtérképeire is. Mivel a térképek vásárlásával foglalkozó ügyiratokat a főigazgatóság irattárából kiselejtezték, a mutatókönyvekből értesülünk a vásárlásokról. Így gyakran csak találgatni lehet, hogy a Lipszky-térkép vagy a Schedius-térkép alatt melyik kiadásról lehet szó.

Lipszky-térkép vásárlásáról 1853-ból és 1854-ből is van információnk. 1855-ben a soproni adóbizottmány a Repertoriummal együtt kérte a Lipszky-térképet, így minden bizonytalanságot elhárítva a *Mappa generalist*. 1856-ban további két példányt, 1857-ben újabb egy példányt rendelt a soproni adóbizottmány. 1857-ben a krakkói térképtár is megvásárolta Lipszky Magyarország-térképét.⁶

A Schedius–Blaschnek-féle országtérkép iránt 1851-ben a pozsonyi adóbizottmány érdeklődött, kérte a főigazgatóságtól a térkép megvásárlását. A következő adat a térkép beszerzésére 1853-ból származik. Itt sem tudjuk, hogy melyik kiadásváltozatról van szó pontosan.⁷

1785-ben kérvényezte a Guberniumtól egy Erdély-térkép kiadását, amit nem engedélyeztek számára. I. REISZ T. CSABA: *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében. Lipszky János és segítői térképészeti vállalkozásának ismertetése*. Bp., 2002. (= Reisz, 2002) 143–144.

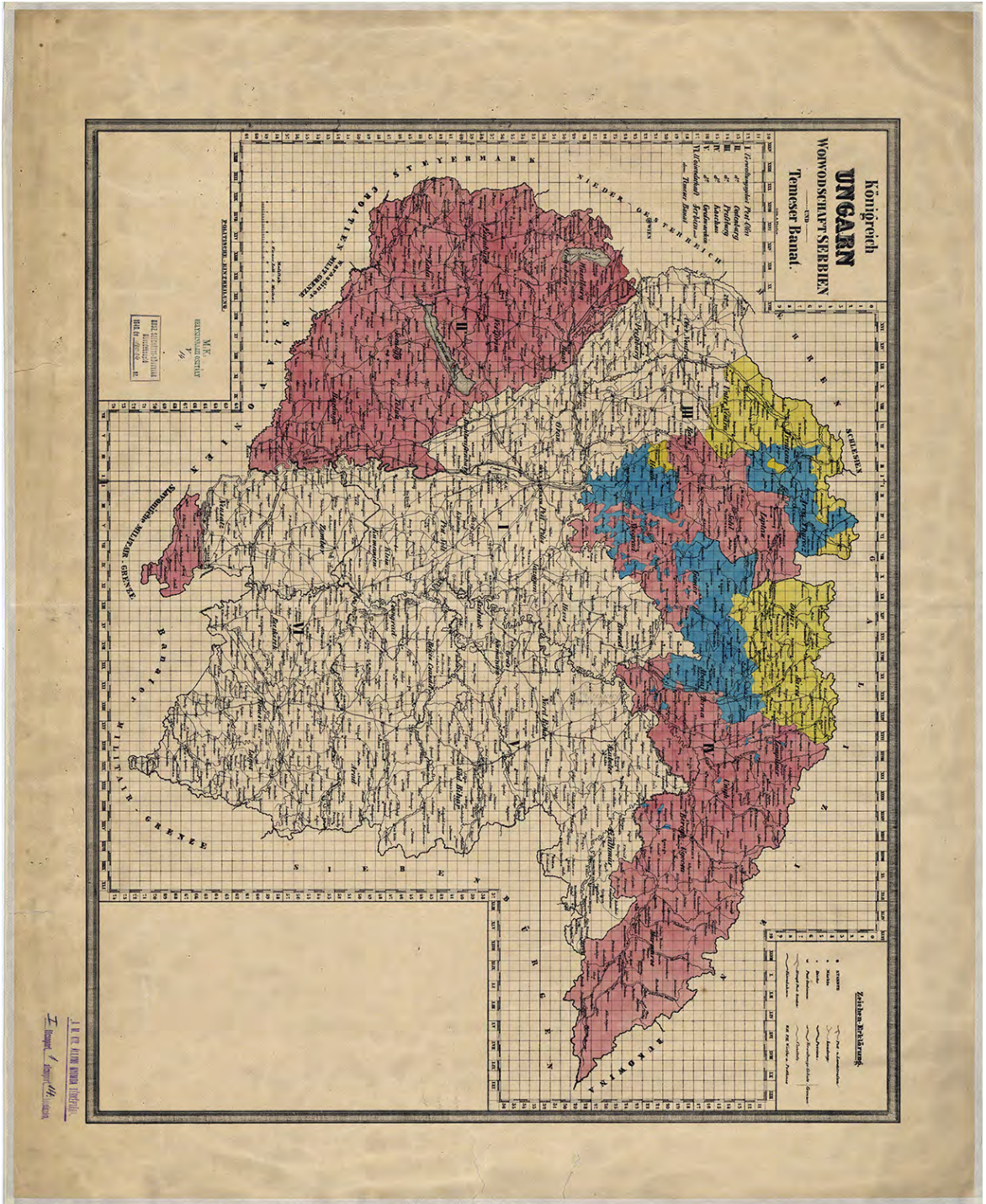
- 4 Az ügyet csak a mutatókönyvből ismerjük, a vonatkozó ügyiratok (929/1850., 1096/1850., 1257/1850., 1331/1850., 1358/1850., 1430/1850., 1525/1850., 1772/1850., 1924/1850., 2158/1850., 2205/1850.) nem maradtak fenn. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Bücher 123–124. Gsundról I. TÖRÖK ENIKŐ: *Az 1850-ben kinevezett kataszteri főmérnökök. Catastrum*, 3. (2016) 1:26–34. (= TÖRÖK, 2016). Mivel a főigazgatóság ügyiratai között nem maradtak fenn az úttérképek, így a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum (HIM) Hadtörténelmi Térképtárában (HT) őrzött példányok szerepelnek a tanulmányban illusztrációként.
- 5 *Strassen-Karte des Koenigreiches Ungarn*. Lithogr. A. Floder. [1:432 000] 9 öst. Str. Meilen [= 157 mm]. [Wien], 1832. 9 szelv.; *Strassen-Karte des Grossfürstenthums Siebenbürgen*. Die zur Militair-Grenze Siebenbürgens gehörigen Ortschaften sind mit einer andren Schriftgattung beschrieben. Generalquartiermeisterstab. [1:432 000]. [Wien], [1830] 2 szelv.; ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 299. 1812/1850., 1935/1850.; *Amts-Instruction für die zur Leitung der Vermessungs-Operationen bei Ausführung des Grundsteuer-Provisoriums aufgestellten Ober-Geometer*. Wien, 1850. 6–9. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 296. 888/1850.; ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Bücher 125–126. (2763/1851., 3857/1853., 4172/1851., 4290/1851.). Az *Amtsinstruction*ról I.: TÖRÖK, 2016. 33–34.
- 6 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Bücher 128–137. (2711/1853., 160/1854., 2363/1855., 3038/1855., 2482/1856., 3798/1856., 3799/1856., 12134/1857., 32406/1857.). Lipszky térképészeti vállalkozásáról I. REISZ, 2002. 219–229.
- 7 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Bücher 125., 128–129. (2556/1851., 4026/1853.). A Schedius-térképről I. PÁSZTI LÁSZLÓ: Schedius Lajos és Blaschnek Sámuel Magyarország-térképének kiadásváltozatai. A szabadságharc hadvezetésének országtérképe. *Geodézia és Kartográfia*, 54. (2002) 11:12–17.

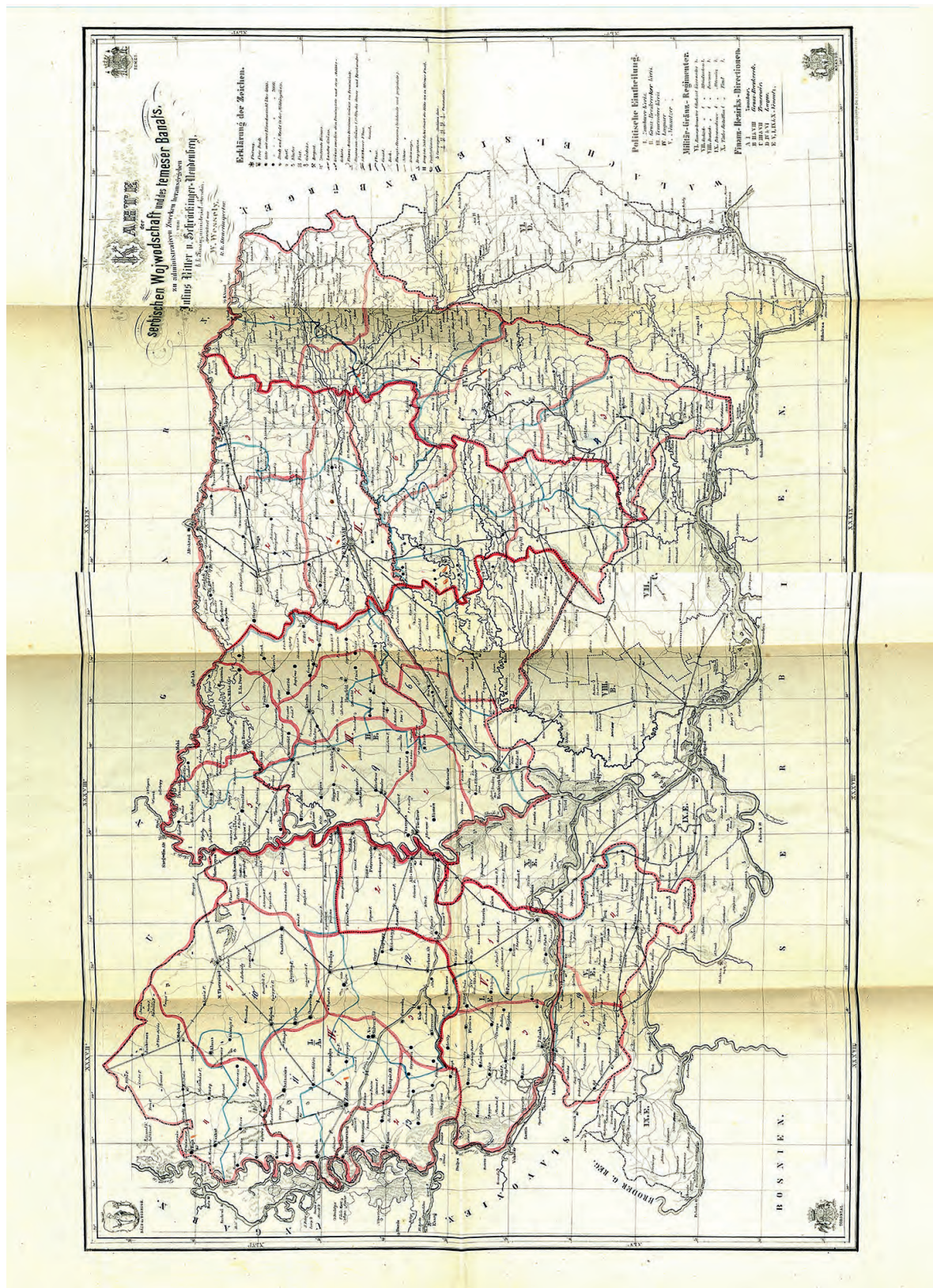
Magyarország úttérképe, 1832 (HIM HT B IXc 619.)

■ Erdély úttérképe, 1830 körül (HIM HT B IXc 736/1.)

Magyarország a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság térképe, 1853 (OSZK Térképtár TM 6 548.)

Wessely Vencel Temesi Bánság-térképe, 1853 (ÖStA, FHIKA NHK Katasterabt. Akten 351. 4112/1854.)

Új országtérképek is készültek a korszakban. Az egyik Magyarország, valamint a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság térképe 1853-ból, a Lithographisches Institutban készült, a könyv Floder segéd (Adjunkt) munkája. Az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárának példányán utólagosan színekkel jelölték a részletes felmérés helyzetét, amely 1868–1869. évi állapotot tükröz.⁸

A Szerb Vajdaság és Temesi Bánságról mint önálló koronatarományról külön térkép is megjelent 1853-ban. A térképet Julius von Schröckinger-Neudenberg (1813–1882) pénz-

ügyminisztériumi titkár adta közre közigazgatási célból, és Wessely Vencel adófelügyelő rajzolta. A nyomtatást az 1851–1868 között működő Temesvári Államnyomda végezte. 1854-ben ezen a térképen jelölték be az újonnan kialakított felszólamlási felügyelőségek határait.⁹

Mersich András erdélyi főmérnök már 1852-ben kérvényezte egy Erdély-térkép kiadását, és 1854-ben meg is jelent a térkép Nagyszébenben. 1856-ból és 1857-ből is ismerjük ennek a térképnek egy-egy változatát, amelyen Mersich az erdélyi konkrétális felmérés állását jelölte.¹⁰

■ Mersich András Erdély-térképe, 1854 (HIM HT B IXa 708.)

- 8 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Bücher 125., 128–129. (938/1853.). *Königreich Ungarn Woiwodschafft Serbien und Temeser Banat*. Lith. A. Floder. [1:1 153 000]. [Wien], [1853]. OSZK Térképtár TM 6 548.
- 9 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Bücher 128–129. (1254/1853.), Akten 351. 4112/1854. A térkép adatai: WESSELY VENCEL: *Karte der serbischen Wojwodschafft und des temeser Banats, zu administrativen Zwecken herausgegeben* von Julius Ritter v. Schröckinger-Neudenberg k.k. Finanzministerial-Secretär. Temesvár, 1853. A temesvári nyomdáról l. BERKESZI ISTVÁN: *A temesvári könyvnyomdászati és hírlapirodalom története*. Temesvár, 1900. 23–24. A részletes felmérésről l. TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum*, 2. (2015) 1:11–18.
- 10 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Bücher 126–127., 130–131. (2902/1852, 3570/1854.), Akten 378. 2138/1856., 400. 9284/1857. A térkép: MERSICH ANDRÁS: *Karte des Grossfürstenthums Siebenbürgen nach der definitiven politischen et gerichtlichen Landeseintheilung*. Lith. L. Bässler. [1:432 000]. Hermannstadt, 1854. Mersichről l. TÖRÖK, 2016. 29.